

Sebastian D. Kotuła

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UMCS w Lublinie

CZY WIKIPEDIA JEST KSIĄŻKĄ SIECIOWĄ?

Is Wikipedia a networked book?

Abstract: In the twenty first century in the library – science and information science discourse new terms were introduced. Among them appeared those that indicate a new (digital) forms of books. One of them is networked book. The term and at the same time the idea of networked book appeared in early 2005. Then, a lecturer in creative writing at Columbia University, Kim White has published entry on her blog, in which she wondered about the possibility of creating book as network/networked book. Soon after, researchers, media experts, information science specialists etc. began to speak out about the networked books suggesting what they think the networked book is. More over, in the first decade of the twenty-first century, a number of projects (called networked books) have been completed. As a result, there has been a dichotomy. On the one hand theoretical and scientific works were written, on the other hand networked books have been developed. Analysis of theoretical statements justify considering *Wikipedia* to be a networked book. While the analysis of already completed projects does not allow for it and therefore *Wikipedia* can not be considered for the networked book. Therefore, the article attempts to answer the question: whether the popular online encyclopedia *Wikipedia* meets the demands placed before this new type of book. In other words, if *Wikipedia* can be considered as an example of networked book?

W XXI wieku w dyskursie bibliologiczno-informatologicznym pojawiły się rozmaite określenia referujące nowe (cyfrowe) postacie książek. Jednym z nich jest *książka sieciowa*, która przez badaczy, wywodzących się ze środowisk medioznawczych, komunikologicznych, informatycznych, informatologicznych, postrzegana jest w różny sposób. Odwołując się do tych stanowisk, cel artykułu został skierowany na sprawdzenie: czy popularna encyklopedia internetowa *Wikipedia*

spełnia postulaty stawiane przed tym nowym typem książki. Innymi słowy, czy *Wikipedia* może być uznana za przykład książki sieciowej?

Książka sieciowa¹

Termin *książka sieciowa* (ang. *networked book*), choć może lepszym tłumaczeniem jest *książka usieciowiona*, *zsieciowana*² oraz równocześnie idea książki sieciowej pojawiły się na początku 2005 roku, kiedy wykładowczyni *creative writing* (pol. *twórcze pisanie*) Uniwersytetu Columbia, Kim White, opublikowała na swoim blogu wpis, w którym zastanawiała się nad możliwością tworzenia takich książek³. Postulowała tworzenie książek jako sieci czy też książek sieciowych, usieciowionych, zsieciowanych (*book as network / networked book*). Zdaniem White książka sieciowa to taka, przy pracy nad którą bierze udział wielu autorów, w tym także anonimowych i/lub taka, która może składać się z komentarzy i adnotacji dodawanych przez liczne grono współtwórców⁴. W kolejnych latach pojawiło się więcej eksplikacji, w których próbowano wyjaśnić, czym jest książka sieciowa.

Książka sieciowa tworzona jest za pomocą sieciowych technologii informacyjnych oraz internautów⁵. Może zawierać hiperłącza prowadzące do innych fragmentów tej samej książki i/lub do innych zasobów sieci, znajdujących się poza książką, a zatem do zawartości kontrolowanej przez innych niż autor użytkowników. Poza tekstem może zawierać także treści audiowizualne. Zawartością książki sieciowej mogą być również: wpisy na blogach, strony *wiki*, podcasty, klipy z YouTube itp., itd.⁶. Ponadto jest otwarta, tzn. nie jest skończona⁷. W porównaniu

¹ O książce sieciowej pisałem w innej pracy. Por. S. D. Kotuła, *Komunikacja bibliologiczna wobec World Wide Web*, Lublin 2013, s. 119–127.

² Określenia *sieciowa*, *usieciowiona*, *zsieciowana* będą używane zamiennie.

³ Por. K. White, *Book as network/networked book* [online] <http://www.futureofthebook.org/blog/archives/2005/01/networked-bookbook-as-network.html> [dostęp: 30.10.2011].

⁴ Por. S. Thomas, *Transliteracy as a unifying perspective*, [w:] *Handbook of research on social software and developing community ontologies*, red. S. Hatzipanagos, S. Warburton, Hershey 2009, s. 457; K. White, *op. cit.*

⁵ Na podstawie R. Adams, S. Gibson, S. M. Arisona, *Transdisciplinary digital art: sound: vision and the new screen: digital art weeks and interactive futures 2006/2007, Zurich, Switzerland and Victoria, BC, Canada, selected papers*, Berlin 2008, s. 125.

⁶ Por. B. Alexander, *The new digital storytelling: creative narratives with new media*, Santa Barbara 2011, s. 127.

⁷ Por. A. Kitzman, *Hypertext in the attic: the past, present, and future of digital writing*, [w:] *From text to texting: new media in the classroom*, red. P. V. Budra, C. Burnham, Bloomington 2012, s. 121; *The institute for the future of the book* [online] <http://www.futureofthebook.org/> [dostęp: 15.10.2012].

z książką drukowaną, która jest koherentną i spójną strukturą, a także zamkniętą i skończoną w danym wydaniu, książka sieciowa jest nieustannie *in statu nascendi*. Stale ewoluuje, tzn. jej zawartość jest ciągle modyfikowana, edytowana, uzupełniana⁸.

Odnosząc się do podanych eksplikacji, można odnieść wrażenie, że termin ten nie denotuje precyzyjnie żadnego określonego obiektu. Używany jest raczej do szkicowania pewnego osadzonego w sieci tworu książkopodobnego. Z jednej strony, badacze wyjaśniający czym jest książka sieciowa mają coś mniej lub bardziej konkretnego na myśli, lecz nie podają tego *explicite*. Dziś wraz z określeniem książka sieciowa pojawia się raczej zbiór postulatów, które zdaniem stosujących termin *książka usieciowiona*, *zsieciowana* powinny spełniać książki, które mają być uznane za książki sieciowe. Z drugiej zaś strony, ich wypowiedzi *implicite* wskazują na coś bliskiego *Wikipedii*.

Poza pracami teoretycznymi, w XXI wieku zrealizowano kilka projektów książek sieciowych. Wdrażane były one przez The Institute for the Future of the Book powołany przy Annenberg Center for Communication⁹. Na stronach internetowych Instytutu udostępniano przestrzeń do tworzenia książek sieciowych, tj. specjalne platformy, za pośrednictwem których autorzy (pomysłodawcy, inicjatorzy) mogli realizować swoje projekty książek sieciowych. Patrząc na te, które tam realizowano i zakończono, można zauważyć, że wszystkie one zostały wydane drukiem. W kontekście tych projektów, wydawca i pisarz Ben Vershbow wyjaśnił bowiem, że projekty książek sieciowych zakładają, iż w pewnym momencie zostaną one zakończone w postaci drukowanej¹⁰. Książka sieciowa to „nowy”, tj. sieciowy sposób tworzenia publikacji, a więc z wykorzystaniem informacyjnych technologii sieciowych oraz przy udziale internautów. To książka powstająca w wyniku komunikacji internautów z autorem (autorami), a tym samym książka, która powstaje przy wykorzystaniu komunikacji sieciowej (synchronicznej, asynchronicznej), czyli przez sieć internetową. Określenie *książka sieciowa* wskazuje zatem na specyficzny sposób jej tworzenia czy, ściślej, tworzenia tekstu dzieła, na swoiste podejście do etapu tworzenia dzieła. Ideą przewodnią zjawiska książki sieciowej nie jest więc tworzenie nowego jej rodzaju, co raczej samo tworzenie książki (ściślej tekstu, który ma zasilić książkę) w określony sposób. Czytelnicy-internauci (współautorzy) wypo-

⁸ Por. M. A. Peters, *Open works, open cultures, and open learning systems*, [w:] *Putting knowledge to work and letting information play*, red. T. W. Luke, J. Hunsinger, Rotterdam, Boston 2012, s. 66.

⁹ Por. J. Hofmokl, *Sieciowa książka*, „Kultura 2.0” [online] <http://kultura20.blog.polityka.pl/2006/11/20/sieciowa-ksiazka/> [dostęp: 30.10.2011].

¹⁰ Por. B. Vershbow, *The networked book*, „Forbes” 2006 [online] http://www.forbes.com/2006/11/30/future-books-publishing-tech-media_cz_bv_books06_1201network.html [dostęp: 13.07.2012].

wiadają się na temat kolejno publikowanych w sieci fragmentów książki, edytują wypowiedzi poprzedników, tym samym wpływają na ostateczny jej kształt.

Podsumowując, koncepcja książki sieciowej pojawiła się w wypowiedziach teoretycznych, gdzie badacze wywodzący się z różnych środowisk naukowych wyjaśniali, czym ich zdaniem powinna charakteryzować się książka sieciowa. Poza tym koncepcja książki sieciowej pojawiła się również w konkretnych projektach, które nazywano *książkami sieciowymi*, a które zostały zrealizowane i zakończone w postaci wydanych drukiem publikacji.

Książki sieciowe tworzy się w szerszej współpracy. Zjawisko polegające na wspólnym pisaniu tekstu określane jest jako *collaborative writing* (pol. *wspólne pisanie*). Termin *collaborative writing* jest niejednoznaczny. Oznacza wspólne pisanie przez grupę osób, ale wariantów wykonania takiego zadania jest tak dużo, ile jest osób, które będą w nim uczestniczyć. Utrudnia to znacznie podanie precyzyjnej eksplikacji tego terminu¹¹. Przyjmuje się, że *collaborative writing* to redagowanie dokumentu przez więcej niż jednego autora, czy też wskazuje się na jakikolwiek proces tworzenia tekstu niezależnie od tego, czy będzie on opublikowany, czy nieopublikowany, podpisany czy anonimowy, który to tekst tworzyła więcej niż jedna osoba, niezależnie od wykorzystanych w tym procesie technologii (długopis, klawiatura, myszka itd.)¹².

Wikipedia

Popularną internetową technologią informacyjną wykorzystywaną do wspólnego pisania jest technologia *wiki*¹³. Najpopularniejszą implementacją technologii *wiki*, jak się zdaje, jest *Wikipedia*. Termin *wiki* jest skrótem od hawajskiego określenia *wiki wiki*, oznaczającego ‘szybko’. Nazwa *wiki* nawiązuje do obsługujących lotnisko w Honolulu autobusów wahadłowych nazywanych *wiki-wiki*¹⁴. Twórcą terminu i koncepcji jest informatyk Ward Cunningham, który w 1995 roku na potrzeby Portland Pattern Repository napisał oprogramowanie WikiWikiWeb¹⁵.

¹¹ Por. B. M. Hill, *Collaborative literacy creation and control. A socio-historic, technological and legal analysis* [online] http://mako.cc/academic/collablrit/writing/BenjMakoHill-CollabLit_and_Control/book1.html [dostęp: 25.10.2011].

¹² Por. M. Spring, *Collaborative writing* [online] <http://www.sis.pitt.edu/spring/cas/node31.html> [dostęp: 25.10.2011].

¹³ Zamiennie będą stosowane określenia: *wiki*, *technologia wiki*, *mechanizm wiki*, *oprogramowanie wiki*, *system wiki*.

¹⁴ Por. A. Ebersbach, M. Glaser, R. Heigl, G. Dueck, *Wiki: Web collaboration*, Berlin, New York 2006, s. 430.

¹⁵ Por. R. E. Cummings, M. Barton, *Wiki writing: collaborative learning in the college classroom*, Michigan 2008, s. 5, 124.

Wzorem dla tworzonego oprogramowania stała się aplikacja HyperCard. Przypominę, że HyperCard pozwalał tworzyć wirtualne odpowiedniki kart katalogowych, które powiązane były ze sobą systemem odsyłaczy. Natomiast Cunningham myślał o stworzeniu takiego oprogramowania, w którym jednostką byłoby określone hasło wraz z jego eksplikacją. Stworzywszy pierwsze, łatwo można byłoby, na materiale pierwszej eksplikacji, tworzyć kolejne hasła i dodawać dalsze informacje na ich temat czy też informacje w określony sposób się z nimi wiążące (tak działa dzisiejsza Wikipedia). W ten sposób powstał mechanizm *wiki*¹⁶.

Terminem *wiki* wskazuje się przede wszystkim określony typ stron internetowych. *Wiki* pozwala każdemu internaucie dodawać, odejmować dowolną część lub całą jej (strony) zawartość. W prosty i szybki sposób użytkownik dostaje możliwość edycji treści strony, często także bez konieczności rejestrowania się. Jest to zatem typ stron, które edytować może każdy. Po drugie *wiki* oznacza samą technologię, która umożliwia współpracę internautów nad zawartością strony WWW. Można więc ją określić jako system publikowania, który umożliwia wielu użytkownikom jednocześnie współpracę przy publikacji stron internetowych. Dodatkowo system ten pozwala osobom nieposiadającym specjalistycznej wiedzy informatycznej na tworzenie i zarządzanie zawartością stron WWW¹⁷. Ułatwia on tworzenie stron internetowych oraz jednocześnie rejestruje i przechowuje wszystkie modyfikacje owych stron, jak również rejestruje adnotacje użytkowników¹⁸. *Wiki* zdaje się być efektywnym narzędziem służącym do współtworzenia przez wielu internautów zawartości, treści dokumentów, stron, książek itp.¹⁹. Dziś coraz częściej mówi się już nawet o społecznościach *wiki*, tj. o grupach osób skupionych wokół określonego projektu *wiki*, który razem tworzą²⁰.

Choć oprogramowanie *wiki* rozwijano od połowy lat 90. XX wieku, to swój renesans *wiki* przeżyło dopiero na początku XXI wieku, kiedy zaczęto implementować jego mechanizm do nowych serwisów internetowych, np. encyklopedii *Wikipedia*, *Helionica*. Najbardziej sztanarowym przykładem zastosowania technologii *wiki* jest *Wikipedia*. *Wolna encyklopedia*.

Słowo *wikipedia* jest połączeniem wyrazów *wiki* i *encyklopedia*. Jest to wielojęzyczny projekt internetowej encyklopedii uniwersalnej *open content*²¹. Projekt

¹⁶ Por. *Interview with Kim Bruning* [online] http://en.wikinews.org/wiki/Interview:_Wikinewsie_Kim_Bruning_discusses_Wikimania [dostęp: 17.10.2011].

¹⁷ Por. P. Boot, *Mesotext: digitised emblems, modeled annotations and humanities scholarship*, Amsterdam 2009, s. 34.

¹⁸ Por. *The whole digital library handbook*, red. D. Kresh, Chicago 2007, s. 241.

¹⁹ Por. *ibid.*, s. 241.

²⁰ Por. P. Boot, *op. cit.*, s. 34.

²¹ *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] http://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:O_Wikipedii [dostęp: 19.10.2011]. Określenie *open content* oznacza 'wolną dokumentację' lub 'otwartą treść'.

Wikipedia został zapoczątkowany w styczniu 2001 roku. Jego celem było stworzenie encyklopedii, której zawartość mógł współtworzyć każdy²². Od tamtego czasu projekt zyskał dużą popularność i znacznie się rozrósł. W maju 2013 roku *Wikipedia* zawierała blisko piętnaście milionów artykułów hasłowych stworzonych w około dwustu pięćdziesięciu językach²³. Strona *Wikipedii* znajduje się na szóstej pozycji wśród najpopularniejszych na świecie stron internetowych²⁴. *Wikipedia* jest w tej chwili największą encyklopedią dostępną w Internecie. W 2006 roku tygodnik „Time” nazwał ją kosmicznym kompendium wiedzy (ang. *cosmic compendium of knowledge*)²⁵. Projekt *Wikipedia*, a zatem wszystkie wersje językowe *Wikipedii*, znajdują się pod nadzorem Fundacji Wikimedia, która jest organizacją *non profit*. *Wikipedia* pracuje na podstawie dedykowanego Fundacji Wikimedia oprogramowania *wiki*, tj. MediaWiki. Każda wersja językowa *Wikipedii* działa oddzielnie, choć wszystkie skupione są pod jedną domeną główną (<http://www.wikipedia.org/>). Treści do poszczególnych *Wikipedii* dodają wolontariusze, którzy nie pobierają za to wynagrodzenia²⁶.

W kontekście *Wikipedii* wielokrotnie podnoszonym problemem jest jakość umieszczonych tam haseł²⁷. Skoro każdy może edytować artykuły, to wydawałoby się, że powinny one zawierać mnóstwo błędów, od których (teoretycznie) wolne są (powinny być) tradycyjne wydawnictwa encyklopedyczne, w których proces redakcyjny jest bardzo skrupulatny. Warto odnotować, iż projektem wcześniejszym od *Wikipedii* był projekt *Nupedii* – również encyklopedii, przy tworzeniu której hasła przechodziły żmudny proces redakcji. Czas oczekiwania na wprowadzenie hasła do *Nupedii* był długi, a przy jej redagowaniu brali udział specjaliści, naukowcy itp. Projekt ostatecznie jednak nie zyskał znacznego uznania. Zmieniono więc założenie wyjściowe i tworząc kolejny projekt (*Wikipedię*), edycję haseł umożliwiono każdemu chętnemu. Dzięki temu cały proces redakcyjny uległ znacznemu skróceniu i tym samym

Por. *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] http://pl.wikipedia.org/wiki/Open_content [dostęp: 19.10.2011].

²² Por. J. Broughton, *Wikipedia the missing manual*, Sebastopol 2008, s. XV.

²³ Por. *Wikipedia* [online] <http://www.wikipedia.org/> [dostęp: 20.10.2011].

²⁴ Por. *Alexa* [online] <http://www.alexa.com/topsites/global> [dostęp: 25.05.2013]. Przedsięwzięcie, jakim jest *Wikipedia* odniosło duży sukces, jeśli będzie się je rozpatrywać w kategoriach ilości opracowanych haseł oraz jeśli spojrzeć na liczbę osób, które wzięły udział w projekcie, współtworząc artykuły hasłowe. Por. D. O’Sullivan, *Wikipedia. A new community of practice?*, Farnham 2009, s. 1.

²⁵ Por. L. Grossman [online] *You – yes, you – are TIME’s person of the year* [online] <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1570810,00.html> [dostęp: 20.10.2011].

²⁶ Por. J. Broughton, *op. cit.*, s. XV.

²⁷ Por. *The whole digital...*, s. 242.

spełniono postulat szybkiego dostępu do informacji i szybkiego ich gromadzenia²⁸.

W celu zweryfikowania wiarygodności *Wikipedii* magazyn „Nature” przeprowadził porównanie haseł *Wikipedii* i cieszącej się ogromnym prestiżem *Encyclopedia Britannica*. Wybrani eksperci z różnych dziedzin wyszukiwali nieścisłości i błędy w 42 hasłach dotyczących podobnej problematyki w obu encyklopediach. Nie wiedzieli jednak, z której encyklopedii pochodzi analizowane przez nich hasło. Badanie wykazało liczne błędy zarówno w *Wikipedii*, jak i *Britannice*. Jednak na 42 przeanalizowane hasła różnica w ścisłości między encyklopediami była niewielka – na przeciętne hasło z *Wikipedii* przypada około czterech nieścisłości, a w *Britannice* około trzech. Jak podkreślają redaktorzy „Nature”, przewaga *Britanniki* zmniejsza się jeszcze bardziej w odniesieniu do haseł dotyczących nauk ścisłych. Eksperti porównujący encyklopedie znaleźli 8 poważnych błędów, po 4 w każdej z encyklopedii i wiele mniej istotnych nieścisłości i braków (162 w *Wikipedii* i 123 w *Britannice*). Piętą achillesową *Wikipedii* jest raczej redakcja językowa i korekta tekstów. W wielu hasłach, nawet poprawnych merytorycznie, chaotyczna struktura i błędy stylistyczne uniemożliwiają zrozumienie tekstu²⁹.

Jakość haseł umieszczanych w *Wikipedii* wyznaczana jest na wstępie przede wszystkim przez ściśle określone reguły edycji. Następnie przez makrostrukturę całej encyklopedii, tj. obowiązek umieszczania haseł w odpowiednich kategoriach. Wreszcie treść artykułów hasłowych podlega nieustannej kontroli przez tysiące osób, a więc tym samym jest stale wzbogacana i poprawiana zarówno merytorycznie, jak i stylistycznie³⁰.

Wikipedia jest nie tylko wielojęzyczną encyklopedią dostępną *online*, bowiem jej strona jest jedynie widocznym artefaktem pracy ogromnej aktywnej społeczności zrzeszonej wokół niej. W przeciwieństwie do wydawnictw na półkach bibliotecznych, tj. książek, które są „pośrednikami” pomiędzy odległymi w przestrzeni punktami – nadawcami (autorzy, wydawcy) a odbiorcami (czytelnikami) – *Wikipedia* jest wydawnictwem i społecznością jednocześnie³¹. W rzeczywistości książki drukowanej wydawnictwa funkcjonują w społeczeństwie, lecz mogą zostać „wy-rwane” ze swojego pierwotnego kontekstu (społeczeństwa) i znaleźć się w innym kontekście (np. książka wykopana ze średniowiecznych ruin). Ktoś nadaje komunikat, którym jest książka, i komunikat ten zaczyna społeczny obieg. Na tym m.in. zasadza się istota funkcjonalnej koncepcji nauki o książce. W przypadku dzieła tworzonego w technologii *wiki*, zwłaszcza *Wikipedii*, trudno jest wskazać dokładnie

²⁸ Por. S. D. Kotuła, *Jak buduje się jakość baz open content na przykładzie Wikipedii*, „EBIB” 2007, nr 3 [online] <http://www.ebib.info/2007/84/a.php?kotula> [dostęp: 20.10.2011].

²⁹ J. Hofmokl, A. Tarkowski, *Wikipedia – pospolite ruszenie encyklopedystów. Największa encyklopedia świata*, „EBIB” 2006, nr 3 [online] http://www.ebib.info/2006/73/hofmokl_tarkowski.php [dostęp: 20.10.2011].

³⁰ Por. S. D. Kotuła, *Jak buduje się jakość...*

³¹ Por. J. M. Reagle Jr., *Good faith collaboration: the culture of Wikipedia*, Cambridge 2010, s. 1.

ten obiekt (komunikat) funkcjonujący w społeczności. Społeczność współtworzy komunikat dla własnych potrzeb. Jest on realizacją społecznej wymiany informacji. Kultura druku zintensyfikowała szybkość społecznego obiegu piśmiennictwa, a kultura cyfrowa jeszcze bardziej przyspieszyła ten obieg. Jako encyklopedia *Wikipedia* jest w każdym momencie użycia (gdy ktoś z niej korzysta) jedynie utrwalonym w danej chwili zapisem społecznej konwersacji (wymiany informacjami, wiedzą). Jak dotychczas, zdaje się być znacznym osiągnięciem na drodze ku encyklopedii uniwersalnej³².

Poza tym, po pierwsze, *Wikipedia* zrywa z modelem dotychczas obowiązującym w innych jeszcze płaszczyznach, tj. nadzorowana jest przede wszystkim przez użytkowników, którzy nie są profesjonalnymi redaktorami haseł encyklopedycznych, specjalistami w określonych dziedzinach. Po drugie, tworzona jest bezosobowo (w większości przypadków nie wiadomo, kim są autorzy poszczególnych haseł). Po trzecie, jest przedsięwzięciem *non profit*, a co za tym idzie, z jej zasobów można korzystać za darmo³³.

Jeden z historyków, charakteryzując *Wikipedię*, spostrzegł, że nawiązuje ona do innych wielkich społecznych przedsięwzięć pochodzących z ery przed Internetem. Zauważył więc, że tego typu społeczne projekty powstawały wcześniej, sam natomiast Internet przyspieszył, ułatwił i usprawnił wszelkiego rodzaju współpracę (masową) w skali dotychczas nieznanej. Wśród tych wielkich społecznych przedsięwzięć wymienił on takie, które jego zdaniem dziś znalazły odzwierciedlenie pod postacią *Wikipedii*, m.in. projekt Biblioteki Aleksandryjskiej, której celem było zgromadzenie całej ówczesnej wiedzy w jednym miejscu; przykład Royal Society, którego członkowie byli amatorami niekierującymi się, podczas prac w stowarzyszeniu, komercyjnymi pobudkami; przykład encyklopedii Diderota, której celem było rozpowszechnianie istotnych i przydatnych informacji; *casus* projektu *Oxford English Dictionary*, przy którym zatrudniano wolontariuszy³⁴. W zupełnie nowej rzeczywistości sieciowej przestrzeni cyfrowej w projekcie *Wikipedii* udało się połączyć wiele szczytnych ideałów wypracowanych przed wiekami, przez co ten społeczny fenomen na stałe zagościł w przestrzeni Webu.

Wikibooks

Sukces *Wikipedii* dał asumpt Fundacji Wikimedia do tego, aby stworzyć siostrzane projekty, tj. opierające się na mechanizmie *wiki*. Jednym z nich był za-

³² Por. *ibid.*, s. 1.

³³ Por. D. O'Sullivan, *op. cit.*, s. 1.

³⁴ Por. *ibid.*, s. 2.

inicjowany w połowie 2003 roku projekt Wikibooks (<http://www.wikibooks.org/>). Jego celem stało się tworzenie i darmowe rozpowszechnianie podręczników. Początkowo wykorzystano materiały funkcjonujące w Internecie za darmo, później zaczęto też dodawać zawartość bezpośrednio do Wikibooks (fot. 1) na takich samych zasadach, jak do *Wikipedii*³⁵.

Fot 1. Strona główna polskojęzycznego Wikibooks

Źródło: Wikibooks [online] <http://www.wikibooks.org/> [dostęp: 2.10.2011].

Wikibooks jest to zatem projekt wspólnego pisania „książek”³⁶. Na początku 2013 roku udostępniono w nim ponad 13 tysięcy książek³⁷. Wśród tworzonych prac dominują podręczniki, choć można odnaleźć również instrukcje obsługi, książki techniczne, a nawet powieści itp. Projekt spełnia funkcje poznawcze, edukacyjne, a kierowany jest do wszystkich grup odbiorców, zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci³⁸. W Wikibooks wydzielono specjalną podkategorię – Wikijunior (<http://pl.wikibooks.org/wiki/Wikijunior>) – projekt tworzenia książek o charakterze edukacyjnym dla dzieci w wieku do 12 lat.

³⁵ Por. R. K. Logan, *Understanding new media. Extending Marshall McLuhan*, New York 2010, s. 348.

³⁶ Na stronie Wikibooks wyraźnie zaznaczono, że Wikibooks nie jest zbiorem książek, lecz podręczników. Por. *Czym jest Wikibooks* [online] http://pl.wikibooks.org/wiki/Wikibooks:Czym_jest_Wikibooks [dostęp: 22.10.2011].

³⁷ Na podstawie: Wikibooks [online] <http://www.wikibooks.org/> [dostęp: 22.05.2013].

³⁸ Por. P. Ayers, C. Matthews, B. Yates, *How Wikipedia works: And how you can be a part of it*, San Francisco 2008, s. 433.

Wikibooks niekiedy definiuje się jako społeczność skupioną przy tworzeniu otwartej biblioteki, tj. biblioteki składającej się z książek, które edytować może każdy. Ponieważ w Wikibooks gromadzi się wszystkie kolejne edycje tekstu każdej książki wraz z adnotacjami do tych edycji, to niektórzy komunikolodzy określają Wikibooks jako *książki adnotowane* (ang. *annotated books*)³⁹. Osoby tworzące *Wikipedię* określa się mianem *wikipedystów* (ang. *wikipedians*), natomiast osoby tworzące Wikibooks określa się mianem *wikiksiążkowców* (ang. *wiki-bookians*)⁴⁰.

W projektach tu omówionych wszyscy internauci (*Wikipedia*) i/lub ściśle określone grupy (w przypadku Wikibooks chętni do takiej współpracy internauci) wspólnie pracują nad treścią utworu (dzieła). Praca nad treścią dzieła niekiedy przechodzi również w pracę nad treścią książki, bowiem współpracują oni nie tylko nad samym tekstem, lecz również nad takimi elementami, jak oprawa graficzna, okładka itp. Przede wszystkim jednak projekty te stanowią egzempli współpracy rzesz internautów nad treścią dzieł.

Obraz tekstu (hipertekstowego) wyświetlany na ekranie monitora odchodzi od tego, który jest charakterystyczny dla publikacji drukowanych, tym samym zdaje się niepowtarzalny, jeśli spojrzeć na dotychczasowy system komunikacji poprzez książki. Czytelnik tekstu elektronicznego może bowiem wpływać na jego wygląd, może na nim dokonywać różnych operacji (edycja). Ważne jest również to, że taki tekst nigdy nie występuje samodzielnie, pojawia się w przestrzeni odpowiedniego oprogramowania, które pozwala na jego podgląd i pracę z nim, jak również występuje w sąsiedztwie określonego menu, zawierającego odpowiednie komendy, którymi można ów tekst modyfikować lub za pomocą których można go w ogóle oglądać⁴¹.

Wyniki i wnioski

Pojęcie i idea książek sieciowych pojawiły się na przełomie lat 2005/2006, choć sama książka sieciowa zaczęła być wprowadzana do obiegu społecznego już w 2001 roku. Wtedy jeszcze nikt nie nazywał *Wikipedii* książką sie-

³⁹ Por. P. Boot, *op. cit.*, s. 34.

⁴⁰ Komunikolog Curtis Bonk w udzielonym wywiadzie wyjaśnił, że *wikibookian* to 'osoba, która koordynuje, edytuje lub współtworzy (współredaguje) projekt Wikibooks'. M. F. Shaughnessy, *An interview with Curtis Bonk: a look at Wikibooks and Wikibookians* [online] <http://www.educationnews.org/articles/an-interview-with-curtis-bonk-a-look-at-wikibooks-and-wikibookians.html> [dostęp: 22.10.2011].

⁴¹ Por. M. Góralska, *Książka drukowana wobec przekazu elektronicznego*, „EBIB” 2001, nr 9 [online] <http://www.nowyebib.info/biuletyn-ebib/27/a.php?goralska> [dostęp: 6.11.2011].

ciową, jednak, jak się okazuje, realizuje ona wszystkie cechy takiej książki. Tworzy ją wiele osób. Posiada stosowne mechanizmy kontroli jakości treści, tj. wiele osób nieustannie sprawdza poprawność haseł, zgłaszając jednocześnie, gdy to konieczne, swoje uwagi i sugestie odnośnie do ewentualnych korekt. Cała Wikipedia tworzona jest w technologii sieciowej. Internauci tworzą jej treść, a technologia scala ją w postaci książki sieciowej. Dostępna jest w sieci dla wszystkich, którzy mogą nie tylko ją czytać, lecz również współtworzyć (pisać, edytować), a więc jest łatwo i powszechnie dostępna. Procesy tworzenia, produkowania, upowszechniania i konsumpcji tej książki zachodzą na siebie.

Próba scharakteryzowania procesu tworzenia dzieła oraz produkcji książki napotyka pewną trudność. Należy bowiem zaznaczyć, iż ustalenie precyzyjnej granicy oddzielającej obydwie procesy w przypadku *Wikipedii* jest trudne. Jeśli weźmie się pod uwagę aspekt formalny, to każda modyfikacja tekstu (modyfikowanie jest częścią właściwego procesu twórczego nad tekstem – każdy autor w toku prac nad nim dokonuje stosownych korekt) jest lub może być automatycznie „publikowana” w przestrzeni Webu, co *de facto* oznacza, iż tworzenie dzieła (praca nad treścią dzieła) staje się tożsame z produkcją książki (praca nad treścią książki). Treść dodawana do takiej formy książkowej może być lub jest od razu „materializowana” w postaci właściwej sobie, a więc takiej, na jaką pozwala technologia (w obrębie jednej domeny funkcjonuje wiele podstron powiązanych ze stroną główną określonej książki *wiki*). Z drugiej jednak strony w przestrzeni Webu wyraźnie widoczne jest tworzenie dzieła. Podczas prac rzeszy internautów nad treścią książki, nawet wykonanej w technologii *wiki*, uwiadamiane są kolejne modyfikacje, kolejne wersje, nanoszone poprawki, w trakcie których treść jest edytowana itd. Internauci wymieniają się pomysłami, zapoznają się z kolejnymi wątkami fabularnymi tworzonego utworu lub zawartością treściową wydawnictwa informacyjnego i w rezultacie razem pracują nad daną książką.

Casus technologii *wiki* stwarza nowe zjawisko. Z funkcjonalnego punktu widzenia łatwo można wskazać proces tworzenia dzieła. Dzieło jest treścią (zawartością), a internauci pracują nad nią. Ze strukturalnego punktu widzenia nie jest to już tak łatwe. Książka jest określoną strukturą, jest treścią dzieła odlaną (zmaterializowaną) w określonej formie. W przypadku mechanizmu *wiki* praca nad treścią staje się pracą nad książką. Każda modyfikacja treści może być (i w zasadzie jest) automatycznie publikowana w określonej formie książkowej (Wikibooks, Wikipedia).

Kolejną trudnością jest określenie, na ile stworzenie książki sieciowej jest procesem niezależnym od upowszechniania jej. *Słownik języka polskiego* PWN podaje,

że upowszechnić oznacza ‘uczynić coś popularnym, ogólnie stosowanym’⁴². Treść dodana do *Wikipedii* w obrębie artykułów hasłowych jest na bieżąco indeksowana przez popularne wyszukiwarki internetowe. Tworząc treść i jednocześnie materializując ją na stronach *Wikipedii*, automatycznie się ją w tym środowisku upowszechnia. Książka drukowana na etapie upowszechniania wymaga pośrednictwa specjalnych podmiotów. *Wikipedia* upowszechniana jest niemalże samoczynnie dzięki funkcjonowaniu takich, a nie innych sieciowych technologii informacyjnych. Internauta poszukujący określonych informacji, dzięki wyszukiwarkom, kierowany jest również do stron *Wikipedii*. Jednocześnie proces ten łączy się z procesem konsumpcji, która w przypadku *Wikipedii* następuje „w miejscu” uzyskania informacji o jej treści. W tym przypadku działa hipertekstowa architektura sieci, która zapewnia natychmiastową możliwość przemieszczenia się do poszukiwanej treści. Podmioty uczestniczące w wyżej wymienionych procesach komunikują się ze sobą, zmieniają rolę (nadawca, odbiorca), a tym samym wpływają również na wskazane procesy.

Wikipedia nie posiada struktury książki, tzn. składa się ze stron WWW znajdujących się w różnych miejscach sieci (sama jest więc siecią), a połączonych ze sobą za pomocą hiperłączy. Poprzez kwerendę w wyszukiwarce internauta może zostać odesłany do treści *Wikipedii*. Każda „strona” (ściślej *passus*) z *Wikipedii* posiada unikatowy adres URL, przez co precyzyjnie określona jest jej lokalizacja w sieci, co zapewnia łatwiejszy dostęp do jej zawartości. Standardowy format zapisu informacji (kod cyfrowy oraz HTML) pozwala na swobodny odczyt jej zawartości na każdym urządzeniu komunikującym się cyfrowo i sieciowo, tj. nie jest konieczne instalowanie dodatkowego oprogramowania, jak w przypadku książek przeznaczonych (dedykowanych), np. na urządzenia mobilne. Dostęp do jej zawartości możliwy jest poprzez jej treść. Internauta nie musi odszukiwać tytułu książki Wikibooks czy też artykułu hasłowego w *Wikipedii* (formalnie), lecz może, korzystając z popularnych wyszukiwarek internetowych, dotrzeć do jej wybranych fragmentów (rzeczowo).

Wikipedia jest zaprojektowana tak, aby można ją było pisać, edytować i czytać w środowisku internetowym. Jest także platformą zapewniającą komunikację społeczną (pomiędzy „czytelnikami”). Jest otwarta, tzn. jej zawartość może być dowolnie (ściślej w granicach wyznaczanych regulaminem i aktualnym poziomem dyskursu poszczególnych haseł – mikronarracji) modyfikowana przez internautów; przyjmuje strukturę modułową, tzn. składa się z mniejszych, jakby niezależnych od siebie części, równocześnie jednak każdy moduł można pod-

⁴² *Słownik języka polskiego PWN* [online] <http://sjp.pwn.pl/szukaj/upowszechni%C4%87> [dostęp: 19.12.2011].

dawać niezależnym modyfikacjom, np. treść danego modułu może być zasila-na/zmieniana. Ponadto tekst stworzony przez autora nie jest zamknięty na dalsze edycje, których przeważnie dokonywać mogą nawet czytelnicy. Cały zapis dyskusji nad tekstami *Wikipedii* jest bez przerwy dostępny z poziomu technologii *wiki*.

Wszystkie cechy książki sieciowej spełniają również książki umieszczane w serwisie Wikibooks. Inny zdaje się być zasięg społeczny obydwu przedsięwzięć. Jak pokazuje przykład *Wikipedii*, jest ona globalną metaksięgą i nawiązuje wprost do idei permanentnej światowej encyklopedii Wellsa i charakteryzuje się ogromnym światowym zasięgiem odbioru. W tym też przypadku sprawdza się wspólne pisanie, na przykład, gdy grupa anonimowych internautów pracuje nad zawartością poszczególnych haseł *Wikipedii* (tekst Nieliteracki, informacyjny), lecz zupełnie się nie sprawdza, gdy ta sama grupa rozpocznie prace nad książką, np. powieścią (tekst literacki, nieinformacyjny). Dowodzi tego m.in. rozmach i popularność *Wikipedii* z jednej strony, z drugiej natomiast mała popularność, tj. niewiele stworzonych książek Wikibooks. Niełatwo jest, zgromadziwszy w przestrzeni określonego społecznościowego serwisu pisarskiego grupę osób zrealizować zadanie wspólnego stworzenia dzieła książkowego. Można się domyślić, iż pojawia się wówczas zbyt wiele zmiennych, tj. czynników socjologiczno-psychologicznych determinujących z osobna każdego z użytkowników. Wpływ tego typu czynników znacznie utrudnia przeprowadzenie całego procesu twórczego nad dziełem, dokładnie tak samo, jak przy pisaniu wszelkich prac zbiorowych.

Zakończenie

Jeżeli weźmie się pod uwagę teoretyczne postulaty dotyczące książek sieciowych, to *Wikipedia* faktycznie wszystkie, przytoczone w pierwszej części artykułu, w zasadzie spełnia. Można jeszcze dodać trafną uwagę Carli Hesse, która podała za Johnem Lockiem, że książki trzeba postrzegać w ogóle raczej jako sposoby transmisji treści oraz jako media pośredniczące między nadawcą a odbiorcą niż jako repozytoria, magazyny czy pojemniki zawierające fakty (informacje)⁴³. Zawartość książki – jako podpory komunikacji – musi (powinna być) zmienna. Komunikacja jest dynamiczna, a biorący w niej udział dostosowują się do jej (komunikacji) przebiegu. Dlatego książkę drukowaną można uznać za rodzaj czasoprzestrzennego pojemnika, który utrwała wypowiedzi zakomunikowane w określonym czasie.

⁴³ Por. C. Hesse, *Books in time*, [w:] *The future of the book*, red. G. Nunberg, Berkeley 1996, s. 23.

Natomiast treść zawarta w *Wikipedii* może być dostosowywana do aktualnie prowadzonej komunikacji, do bieżącego dyskursu.

Wikipedia jest jedną wielką książką – i jak się zdaje – pierwszą książką sieciową. Jak dotąd też najbardziej popularną książką sieciową, która stała się *de facto* zjawiskiem społecznym o ogromnej skali⁴⁴. Realizuje ona dawne założenia Theodora Holm Nelsona, tj. pomysł tzw. transkluzji. *Wikipedia* jest globalną przestrzenią (*docuverse*), wielką metaksiążką, której zawartość stale ewoluuje, zmienia się, jest aktualizowana. Fakt z dziedziny fizyki, dziś powszechnie uznawany, w ciągu lat może zostać przez naukę zweryfikowany i poprawiony. Korzystając z zawartości *Wikipedii*, uzyska się przede wszystkim treści aktualne i bieżące, zgodne ze stanem faktycznym, choć do archiwów również można dotrzeć. Kolejną istotną cechą takiej książki sieciowej jest to, że nie będzie się jej wypożyczać ani kupować, lecz będzie się uzyskiwać do niej dostęp⁴⁵.

Można odnieść wrażenie, że twórcy (projektanci) nowych postaci książek elektronicznych, zarówno na poziomie *software*, jak i *hardware*, są wciąż na etapie poszukiwania odpowiedniego „pojemnika”, podczas gdy rozwija się swobodnie *Wikipedia*, niezależna od „pojemnika” (ang. *container*), poprzez zamysł swych twórców skupiona na zawartości (ang. *content*).

Wikipedia spełnia postulaty formułowane w pracach teoretycznych dla książki sieciowej i niekiedy wskazywana jest nawet jako przykład takiej książki⁴⁶. Jednakże tworzący *Wikipedię* nie myśleli o niej jako o książce sieciowej. W świadomości społecznej też raczej nie funkcjonuje jako książka. Mimo to, prawdopodobnie więcej osób przeczyta (czyta), zagląda, korzysta z *Wikipedii* niż z publikacji drukowanych. Przeciętny internauta przykładą dużo większą wagę do treści funkcjonujących w sieci niż do tych pozostających poza nią.

Jeżeli spojrzeć na zrealizowane projekty książek sieciowych, takich jak: R. Frenay, *Pulse: the coming age of systems and machines inspired by living things*, New York 2006; S. Vaidhyanathan, *The Googlization of everything: (and why we should worry)*, Berkeley 2011; M. Wark, *Gamer theory*, Cambridge 2007, to okazuje się, że *Wikipedia* jest czymś zupełnie odmiennym. Jej twórcom nie przyświecała (ani nie przyświeca) idea wydania całości drukiem. W tym przypadku niemożliwe lub bardzo trudne są próby przeniesienia *Wikipedii* do postaci drukowanej (do tej pory jeszcze tego nie zrobiono). Wydawnictwo Random House zapowiadało wprawdzie, że w 2008 roku wyda jej papierową wersję

⁴⁴ Por. *What books will come* [online] http://www.kk.org/thetechnium/archives/2011/04/what_books_will.php [dostęp: 7.01.2012].

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Por. B. Alexander, *op. cit.*, s. 127; Por. B. Vershbow, *op. cit.*; *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] http://en.wikipedia.org/wiki/Networked_book [dostęp: 19.01.2011].

(niemieckojęzyczną) o objętości około tysiąca stron⁴⁷, jednak nie zrealizowano tych zamierzeń. Podobną próbę podjął na własną rękę Rob Matthews, który wydrukował fragment angielskojęzycznej *Wikipedii* o objętości pięciu tysięcy kartek, następnie całość oprawił. Proces ten zajął mu dwa tygodnie, wydrukowana książka miała blisko pół metra szerokości i nie stanowiła nawet jednego procenta wersji sieciowej. Dalsze próby opublikowania tej książki sieciowej zmierzały do wydania tylko bardzo małej jej części. Reasumując, z tego głównie powodu *Wikipedii* nie można uznać za przykład książki sieciowej. Natomiast może być uważana za sieciowy twór książkopodobny (lepiej byłoby nie używać wyrazu *książka*), który nie zostanie nigdy wydany drukiem i zgodnie z założeniem będzie funkcjonował tylko w przestrzeni wirtualnej.

⁴⁷ Por. Ł. Bigo, *Wikipedia: będzie wydanie... papierowe* [online] <http://www.pcworld.pl/news/148828/Wikipedia.bedzie.wydanie.papierowe.html> [dostęp: 19.12.2011].